

VIII

VẤN BÀI TÒI CỦA CHUẨN ĐÔ ĐỐC

THÉOGÈNE FRANÇOIS PAGE (01/11/1859 - 12/01/1860)

Ngày 01/11/1859, bắt đầu từ ngày này, Chuẩn Đô đốc Page nắm quyền chỉ huy lực lượng viễn chinh; theo một chương trình làm việc, ông cho chúng tôi biết thành phần nhân viên chính của ông.

Ngày 02/11/1859, chúng tôi đến trú sở cuối cùng của Trung úy công binh Boreau, người đã chết hôm qua do bị thương vào ngày 15 tháng 9.

Ngày 03/11/1859, chúng tôi bắt đầu di tản những tiền đồn ở Sơn Trà; hai đại đội rời khỏi đó và đến đóng ở đồn Trần Dương trên Sơn Trà. Chúng tôi tháo dỡ nhiều lán trại, ngay cả trên khu đất cao ở “Khu điều dưỡng”. Chuẩn Đô đốc nói ông muốn tập trung quân đội xung quanh các pháo đài.

Ngày 04/11/1859, các chỉ huy của quân viễn chinh hoặc các bộ phận phục vụ giới thiệu các sĩ quan cho Chuẩn Đô đốc. Chuyến thăm chính thức này gây ấn tượng với chúng tôi. Ngôn từ của Chuẩn Đô đốc hàm ý chỉ trích bóng gió về sự chỉ đạo của người tiền nhiệm. Điều đó ngụ ý rằng các kết quả thu được là không tương xứng với những hy sinh đã bỏ ra, rằng kết quả của chiến dịch đáng ra phải khả quan hơn: chề dễ, làm khó.⁽¹⁾ Chúng tôi sẽ sớm thấy tài ba của nhà lãnh đạo mới.

Hải phòng hạm hơi nước Prégent dất về Đà Nẵng hai tàu, một tàu Anh và một tàu Pháp khác, chiếc Macao, bị dạt vào bờ đảo Hải Nam bởi cơn bão ngày 20 tháng 10. Cơn bão này đã được cảnh báo từ xa ngay tại bến cảng Đà Nẵng: một chiếc thuyền vũ trang chiến đấu của vận hạm hỗn hợp hơi nước Gironde bị lật, và một thủy thủ bị chết đuối.

Vận hạm hỗn hợp hơi nước Gironde được cử đi truy tìm một con tàu Hoa Kỳ chở theo một số lượng lớn những người cu li Trung Quốc bị mắc cạn ở phía nam. Từ đó, nó phải đến Hồng Kông để nhận thư tín từ Pháp.

Ngày 11/11/1859, chúng tôi tiếp tục di tản các tiền đồn; các lô cốt và một phần của doanh trại được tháo dỡ. Đại đội của tôi sẽ chuyển đến đồn Trần Dương.

Ngày 16/11/1859, Chuẩn Đô đốc vượt qua bán đảo Sơn Trà trên lưng ngựa và lên một pháo hạm bị thấm nước từ vài ngày trước ở vịnh Cù Lao Chàm. Sau khi viếng thăm khu vực phụ cận Hội An,⁽²⁾ Chuẩn Đô đốc trở lại Đà Nẵng vào ban đêm.

Ngày 17/11/1859, lúc 6 giờ tối, các toán quân Pháp ở Đà Nẵng và hai đại đội lính Tây Ban Nha lên vận hạm hỗn hợp Marne; các toán quân khác của quân đội

⁽¹⁾ Nguyên văn: La critique est aisée, et l'art est difficile (thành ngữ Pháp).

⁽²⁾ Nguyên văn: Fai-fo (địa danh phiên âm của người Pháp từ Hội An).

Tây Ban Nha lên chiến hạm hơi nước Jorgo-Juan của Tây Ban Nha; tất cả những gì còn lại tại Đà Nẵng là những đồn bảo vệ các pháo đài.

Ngày 18/11/1859, vụ Chơn Sáng.⁽¹⁾ Hôm nay Chuẩn Đô đốc Page đề xướng một cuộc tấn công vào các pháo đài nằm ở phía tây-bắc vịnh Đà Nẵng, nơi bảo vệ con đường ra Huế. Con đường này sau khi vòng quanh vịnh, chạy lên gần đến đỉnh đèo, nơi có một pháo đài và chiếc cổng lớn (Hải Vân Quan) trên đường Thiên lý;⁽²⁾ bằng việc kiểm soát các pháo đài của phần phía tây vịnh Đà Nẵng, chúng tôi chặn được việc liên lạc với kinh đô của vương quốc An Nam tại bờ biển này. Chuẩn Đô đốc giữ bí mật kế hoạch của ông cho đến phút cuối; có thể chuyển đi diễn ra ngày hôm qua tại Hội An nhằm mục đích đánh lạc hướng quân An Nam về những ý định của ông.

Các cánh quân tấn công được thành lập:

(1) Cánh thứ nhất của Thiếu tá Martin des Pallières, bao gồm một phân đội công binh, một đại đội pháo binh và 6 đại đội thủy quân lục chiến có nhiệm vụ đánh chiếm hai pháo đài tre⁽³⁾ nằm trên đường ngựa trạm.⁽⁴⁾

(2) Cánh thứ hai toàn lính Tây Ban Nha có nhiệm vụ bắn sập pháo đài Định Hải⁽⁵⁾ nằm trên một cái gò hình núp vú,⁽⁶⁾ và khống chế vịnh biển Nam Chơn cùng con đường ngựa trạm.

(3) Cánh dự phòng, do Trung tá Reybaud chỉ huy, gồm 5 đại đội thủy quân lục chiến Pháp và 2 đại đội lính Tây Ban Nha, không đổ bộ cho đến khi kết thúc cuộc tấn công; mục tiêu của cánh này là một cái tháp được gia cố, được biết đến dưới cái tên trạm đưa thư (khu nhà trạm Nam Chơn),⁽⁷⁾ nằm bên bờ biển phía trước pháo đài tre thứ nhất (của đồn Chơn Sáng).

Vào lúc 6 giờ sáng, các tàu chiến tiến về phía tây bắc vịnh Đà Nẵng theo đội hình sau: hai pháo hạm hơi nước Avalanche và Alarme đi trước; soái hạm Némésis được hộ tống bởi hải phòng hạm hơi nước Prégent; tàu Norzagarai theo sau hai

(1) Nguyên văn: Kien-Chan (địa danh mà người Pháp phiên âm từ Chơn Sáng).

(2) Nguyên văn: la route impériale (con đường của đế chế).

(3) Nguyên văn: deux forts en bambous. Đồn Chơn Sáng nằm ở phía đông làng Chơn Sáng (phía tây làng Chơn Sáng là trạm Nam Chơn), sát bên bờ vịnh Nam Chơn và ngay sau pháo đài Định Hải. Đồn chính Chơn Sáng hình chữ nhật được đắp bằng đất có rào tre che chắn chung quanh, nên quân Pháp gọi đây là “đồn tre”. Phía ngoài đồn chính, gần pháo đài Định Hải có thêm một đồn hình chữ nhật nhỏ hơn cũng đắp bằng đất và cọc tre, nên Pháp gọi đây là “đồn nhỏ”. Trang bị hỏa lực ở đồn Chơn Sáng ngoài các vũ khí bộ binh còn có những khẩu đội thần công đặt ở đồn chính và các giàn súng bắn đá đặt ở đồn nhỏ. Tất cả đều nằm dưới quyền chỉ huy của một phó vệ úy với nhiệm vụ phối hợp pháo đài Định Hải phòng giữ bờ vịnh Nam Chơn và bảo vệ con đường trạm đi lên Hải Vân Quan.

(4) Nguyên văn: cheval sur la route.

(5) Nguyên văn: le fort en pierre (pháo đài bằng đá).

(6) Nguyên văn: mamelon.

(7) Nguyên văn: une pagode fortifiée.

chiếc chiến hạm hơi nước Jorgo-Juan và hải phòng hạm hơi nước Phlége-ton; đi cuối là vận hạm hỗn hợp Marne. Lính tấn công được đưa lên những chiếc sà lúp; lực lượng dự bị đi trên vận hạm hỗn hợp Marne. Cuộc hành quân bị chậm lại bởi cột buồm chính của hải phòng hạm hơi nước Prégent bị gãy.

Vào khoảng 9 giờ, các tàu Pháp dập dềnh phía trước những pháo đài bằng tre của đồn Chơn Sáng, còn chiếc tàu Tây Ban Nha đến trước pháo đài Định Hải.⁽¹⁾ Người An Nam bắt đầu khai hỏa: những quả đạn của pháo đài Định Hải suýt qua đầu các tàu chiến. Một quả đạn trái phá bắn ra từ tàu Tây Ban Nha nổ tung trong đồn Chơn Sáng, làm tiếng pháo giảm dần rồi im bật. Pháo đài bằng tre thứ nhất của đồn Chơn Sáng chỉ bắn được 4 phát đạn rồi bị tiêu diệt bởi hỏa lực từ hầu hết các tàu chiến. Nhưng chẳng may, quả đạn thứ ba của họ đã cắt đứt đôi thân mình Thiếu tá công binh Déroulède đang đứng cạnh Chuẩn Đô đốc Page trên khoang thượng phía đuôi soái hạm Némésis. Chuẩn Đô đốc bị lấm máu khắp người. Quả đạn đó còn bay tiếp giết chết thêm một hạ sĩ thủy thủ đài chỉ huy, cắt đứt dây néo của cột buồm lái và làm bị thương hai chuẩn úy hải quân cùng một số thủy thủ.

Ụ pháo súng bắn đá bắt đầu bắn, nhưng không nhiều. Các quả đạn trái phá trên tàu làm cháy bùng pháo đài bằng tre, những kho thuốc súng nổ tung lên, nhưng quân An Nam đã rút đi.

Các cánh quân đổ bộ vào bờ nhưng không tìm thấy ai trong những pháo đài, ngoại trừ ở pháo đài Núi vú,⁽²⁾ nơi lính Tây Ban Nha bắt được ba tù binh, và chiếm được 5 khẩu súng cỡ nòng 24 livres bằng sắt hơi hoen rỉ; pháo đài bằng tre có 3 đại bác thủy quân cỡ nòng 12 livres và vài súng bắn đá.

Làng Chơn Sáng còn nguyên vẹn nhưng liên quân đã đốt bỏ.

Vào buổi trưa, cánh quân dự bị quay lại Đà Nẵng; các toán lính Pháp khác chiếm đóng trạm Nam Chơn, còn lính Tây Ban Nha chiếm đóng pháo đài Định Hải.

Hai pháo hạm thả neo đằng trước làng Chơn Sáng; các tàu khác tiếp tục neo đậu ở vị trí thường ngày.

Ngày 19/11/1859, với sự hiện diện của Chuẩn Đô đốc, chúng tôi thực hiện việc tôn vinh lần cuối cho Thiếu tá Déroulède cùng hạ sĩ thủy thủ đài chỉ huy bị chết cùng lúc ở bờ biển này. Chỉ chốc lát sau lễ truy điệu trọng này, vận hạm hỗn hợp hơi nước Gironde đến thả neo ở bến cảng, mang theo một công văn. Thật là đáng cay cho số phận! Thiếu tá Déroulède được thăng hàm trung tá.

Chiếc tàu của Hoa Kỳ mà vận hạm hỗn hợp hơi nước Gironde được cử đi tìm kiếm đã mất xác và tài sản; tám trăm cu li đã chết trong hầm tàu!

⁽¹⁾ Nguyên văn: fort du Mamelon (pháo đài Núi vú).

⁽²⁾ Tức pháo đài Định Hải.

Chiến tranh với Trung Quốc được quyết định; Anh và Pháp sẽ gửi một đoàn quân viễn chinh gồm 10.000 người.

Ngày 23/11/1859, Thiếu tá Martin des Pallières, trong một chuyến trinh sát, đã chiếm giữ một đồn nhỏ nằm trên đường đến Huế, cách cái cổng lớn (Hải Vân Quan) của đèo vài trăm mét; ông ta tìm thấy vài khẩu đại bác ở đó.

Ngày 24/11/1859, đơn vị tôi được cử đến một lô cốt, nơi tôi đã trải qua những ngày may mắn; Than ôi! không phải là để ở đó, mà là để phá dỡ.

Ở các tiền đồn, chúng tôi tháo dỡ một lô cốt khác cùng hầu hết các lán trại. Sẽ không còn dấu vết của công việc được thực hiện trong chiến dịch quyết liệt nhằm chiếm giữ vùng đất này với cái giá của rất nhiều sự hy sinh! Tất cả chúng tôi đều buồn. Chúng tôi phải giả định rằng Chuẩn Đô đốc Page đã nhận được hướng dẫn chính thức để làm một cuộc sơ tán từng bước ở Đà Nẵng; nhưng tại sao ông lại chiếm giữ các pháo đài ở Chơn Sảng?

Ngày 27/11/1859, Chuẩn Đô đốc khởi hành vào Sài Gòn trên hải phòng hạm hơi nước Phlégeon; các tàu Norzagarai, chiến hạm hơi nước Jorgo-Juan, và tàu Lucie, một tàu buôn, đi cùng ông; ông còn dẫn theo Đại tá Lanzarotte với 120 lính Tagal, một đại đội pháo binh, và 45 lính công binh.

Tôi nói lời tạm biệt với rừng và trở lại đồn Trấn Dương.

Ngày 05/12/1859, người An Nam dường như muốn, nếu không tiếp tục tấn công, thì ít nhất là để quấy phá giấc ngủ của chúng tôi. Đây là hai đêm liên tiếp mà họ kéo đến tấn công các thành An Hải và Điện Hải.

Ngày 06/12/1859, tôi vừa đi săn trong eo đất với người đồng đội Prot. Tôi bắn được vài con chim cu và một con chim bồ câu xanh. Trong vùng phụ cận của thành An Hải, chúng tôi thấy có một đàn chim đa đa. Khi đuổi theo chúng, Prot bắn trúng một con trâu. Con vật giận dữ xông đến và đuổi anh ta chạy vào một khu rừng, ở đó may mắn có một túp lều làm nơi ẩn náu.

Ngày 07/12/1859, khi kèn báo thức vang lên, tất cả náo động, lính cần vụ chạy đến thật nhanh và nói với tôi rằng một chiếc thuyền vũ trang chiến đấu mang cái xác không đầu của Thiếu úy Prot vừa cập bến ở chân đồn Hai.⁽¹⁾ Đồng đội bất hạnh của tôi, người đã đi săn cùng tôi, anh ấy chưa chịu trở về doanh trại⁽²⁾ vì muốn kiếm thêm một vài con chim cu nữa.

⁽¹⁾ Nguyên văn: l'Observatoire (Đài quan sát- tên người nước ngoài gọi đảo Cô, tức hòn Mồ Côi, nơi triều Nguyễn đóng bảo Trấn Dương đệ nhị, tức đồn Hai).

⁽²⁾ Nguyên văn: Tourane (Đà Nẵng). Nhưng ở đây ý Ponchalton muốn nói đến bán đảo Sơn Trà, nơi liên quân đóng doanh trại.

Tôi trở lại đồn Hai, nơi thân thể của bạn tôi được lưu giữ. Cỗ bị phăm nát, cẳng tay và ống tay áo choàng, nơi dính quân hàm, đã bị cắt lấy đi.

Khi cái đầu của chúng tôi có giá, những kẻ ám sát dùng quân hàm để chứng minh giá trị cái đầu của các nạn nhân mà họ giết được để lĩnh thưởng.

Ngày 08/12/1859, chúng tôi tìm ra địa điểm nơi xảy ra vụ Thiếu úy Prot bị giết. Prot rất mạnh mẽ; anh ấy đã giăng co rất lâu, bởi mặt đất đầy vết cày xới của một cuộc vật lộn. Một ngư dân kể lại rằng “người Pháp”⁽¹⁾ vừa bắn một con chim cu, thì một người An Nam, vốn đã theo dõi ông ấy một lúc và thậm chí còn nhặt giúp con chim săn được, sau đó đã bày tỏ mong muốn được xem khẩu súng trường của ông ấy một lúc; người Pháp, không chút nghi ngờ, đã trao nó cho anh ta. Ngay lúc ấy từ một bụi rậm xuất hiện hai người An Nam khác; người Pháp bị một cú đánh vào đầu bằng báng súng trường của mình; ông ấy ngã xuống, ba người An Nam xông vào, giết ông ấy bằng những thanh gươm mà họ đã giấu trong tay áo, chặt đầu và cắt tay áo. Người ngư dân nói thêm rằng những người ám sát là những phạm nhân được hứa hẹn ân xá và khen thưởng nếu họ giết được sĩ quan Pháp.

Đồng đội Savin de Larclause⁽²⁾ nói với tôi rằng gần đây, trong khi săn bắn trong eo đất, anh ấy đã thấy những người An Nam theo dõi từ xa; họ dường như muốn bao vây để chặn đường về của anh; vì vậy anh luôn cảnh giác, không rời tay khỏi vũ khí, điều đó khiến họ e ngại không dám xuất hiện công khai trên đường.

Để trả thù cho đồng đội của mình, chúng tôi đã bắn vào ngôi làng cạnh địa điểm Thiếu úy Prot bị ám sát.

Ngày 09/12/1859, các sĩ quan được thông báo rằng từ nay họ sẽ không được đi săn một mình; mà phải có ít nhất ba người được trang bị đạn dược; khi quay trở về, họ sẽ phải trình diện ở đồn tiền tiêu của eo đất trên bán đảo Sơn Trà.

Ngày 10/12/1859, đêm qua, một tướng cướp biển, có biệt danh là Garibaldi,⁽³⁾ người đã nhiều lần đột nhập vào Sơn Trà để thực hiện mục đích của mình, đã cố gắng ám sát cha Legrand. Chúng tôi bắt được hắn ta và cả nhóm; không nghi ngờ gì nữa, tất cả bọn họ sẽ bị xử bắn.

Trên Sông Hàn, quân An Nam tiếp tục công việc xây dựng và di chuyển; một trong những chuyến trình sát của chúng tôi đã bị tấn công dữ dội.

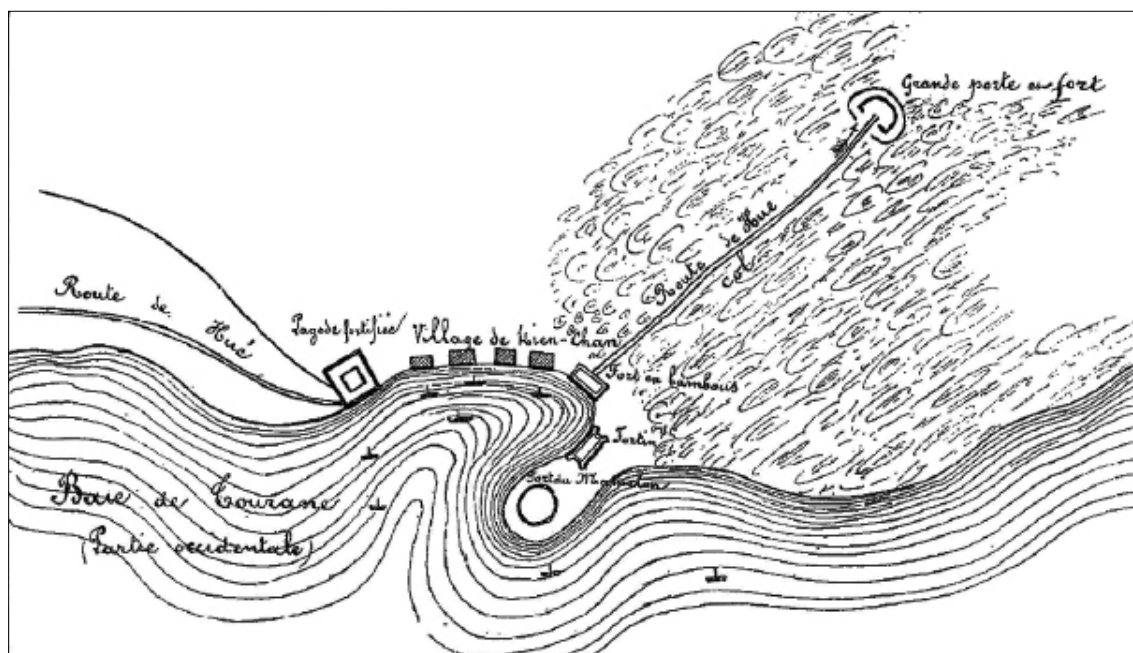
⁽¹⁾ Chỉ Thiếu úy Prot.

⁽²⁾ Savin de Larclause, người có những bức thư nổi tiếng viết từ Đà Nẵng và những nơi khác gửi về Pháp và được đăng lên báo, cũng là sĩ quan thủy quân lục chiến tham gia chiến dịch Đà Nẵng giống Henri de Ponchalon.

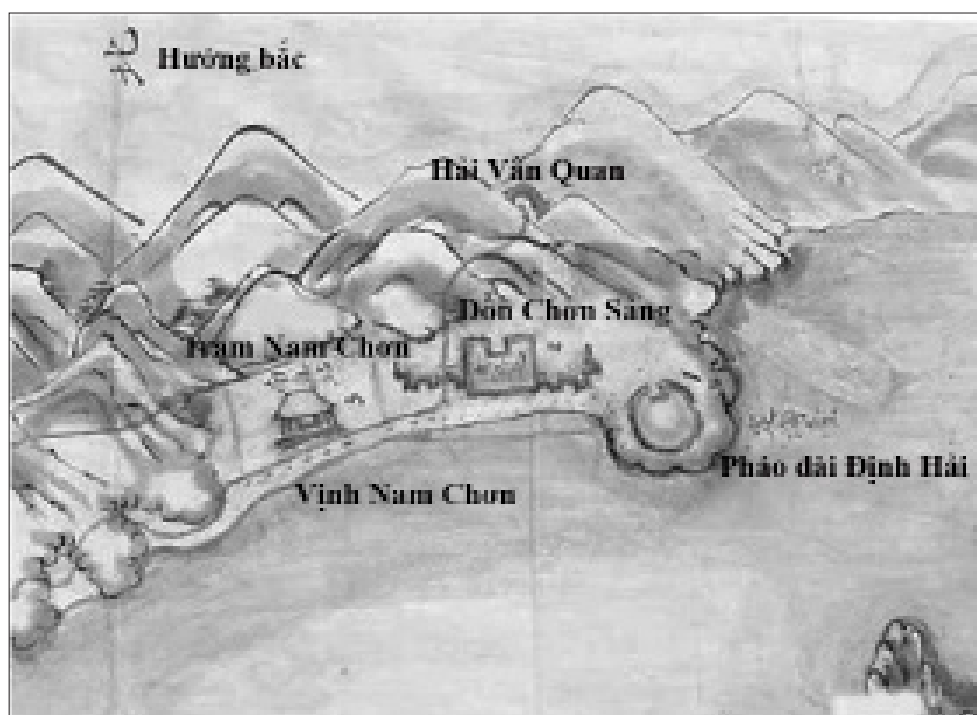
⁽³⁾ Âm chỉ Giuseppe Garibaldi (04/7/1807-02/6/1882), nhà yêu nước người Ý đã đấu tranh cho sự thống nhất của nước Ý vào thế kỷ XIX. Ông được xem là anh hùng dân tộc của nước Ý.

Ngày 18/12/1859, tàu Duchayla đến Đà Nẵng mang theo thư tín. Bốn trung đoàn thủy quân lục chiến được tăng cường cho cuộc viễn chinh Trung Quốc, mỗi trung đoàn có bốn đại đội, biên chế thành hai tiểu đoàn, do Đại tá de Vassoigne chỉ huy; quân số của trung đoàn tăng cường này là 1.600 lính.

Ngày 07/01/1860, quân An Nam hoạt động trên con đường đi Huế; đặc biệt là tăng cường củng cố công sự gần Hải Vân Quan trên đỉnh đèo. Làng Chơn Sảng tập trung đầy những người An Nam đến nương nhờ sự bảo vệ của chúng tôi; một đại đội lính bản địa đang được huấn luyện. Các vị quan An Nam, để đe dọa dân chúng và buộc họ phải rời bỏ chúng tôi, bố trí binh lính ẩn nấp trong các khu rừng bần về phía làng Chơn Sảng. Thiếu tá Martin des Pallières cử một đại đội đẩy lùi quân An Nam về phía những pháo đài trên đèo (Hải Vân).

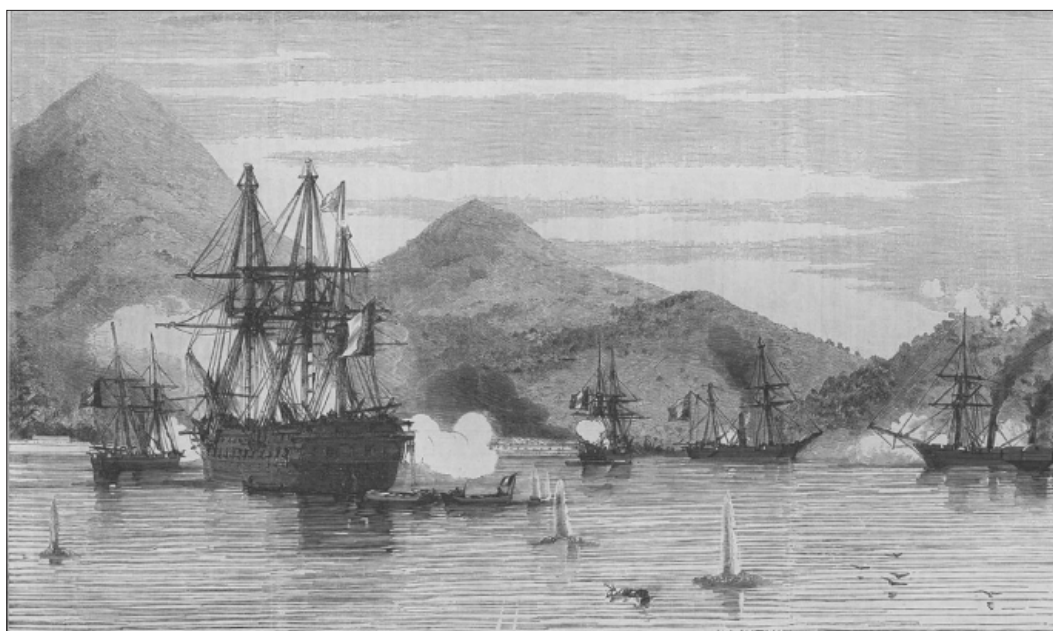

Sơ đồ các vị trí ở cụm cứ điểm Chơn Sảng (Kien-Chan) - Đỉnh Hải (Fort du Mamelon) của quân Nguyễn và vị trí các tàu chiến của liên quân Pháp - Tây Ban Nha ở vịnh Nam Chơn trong trận đánh ngày 18/11/1859. (Ảnh từ nguồn: Colonel Henri de Ponchalon, 1896, op. cit., p. 217).

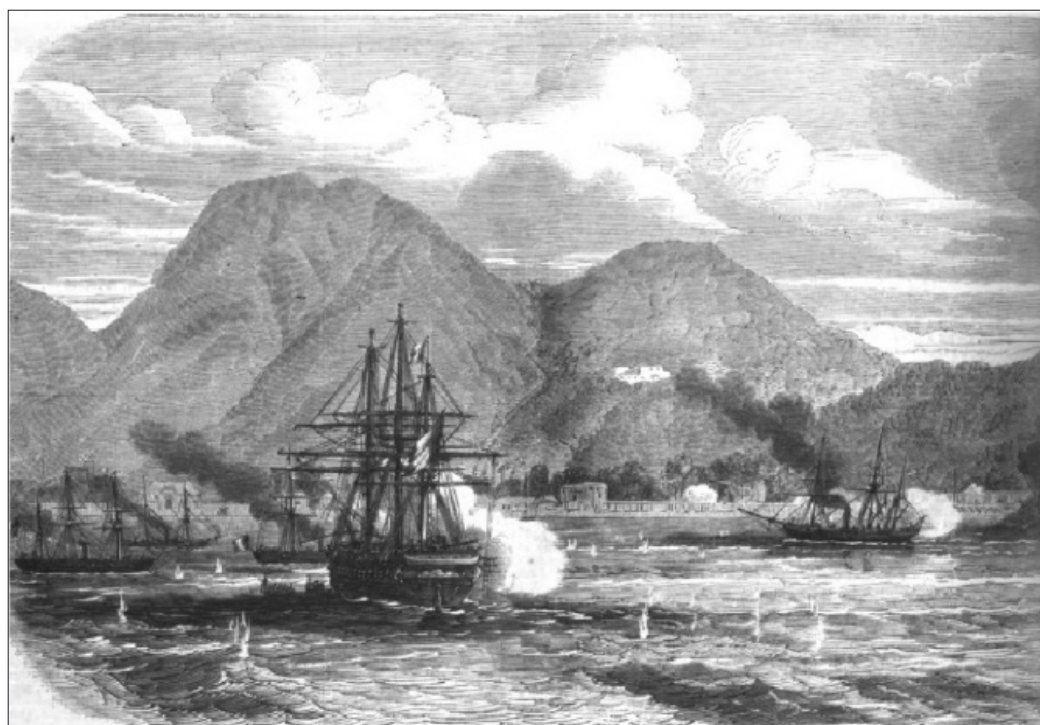

Vị trí đồn Chơn Sảng và pháo đài Định Hải trên bản đồ của quân Nguyễn năm 1859. (Chúng tôi thêm tiếng Việt từ bản đồ chiến sự Đà Nẵng theo nguồn: [https://vi.wikipedia.org/wiki/\(1858-1859\)/media/File:Carte_de_Tourane_1859.jpg](https://vi.wikipedia.org/wiki/(1858-1859)/media/File:Carte_de_Tourane_1859.jpg)).

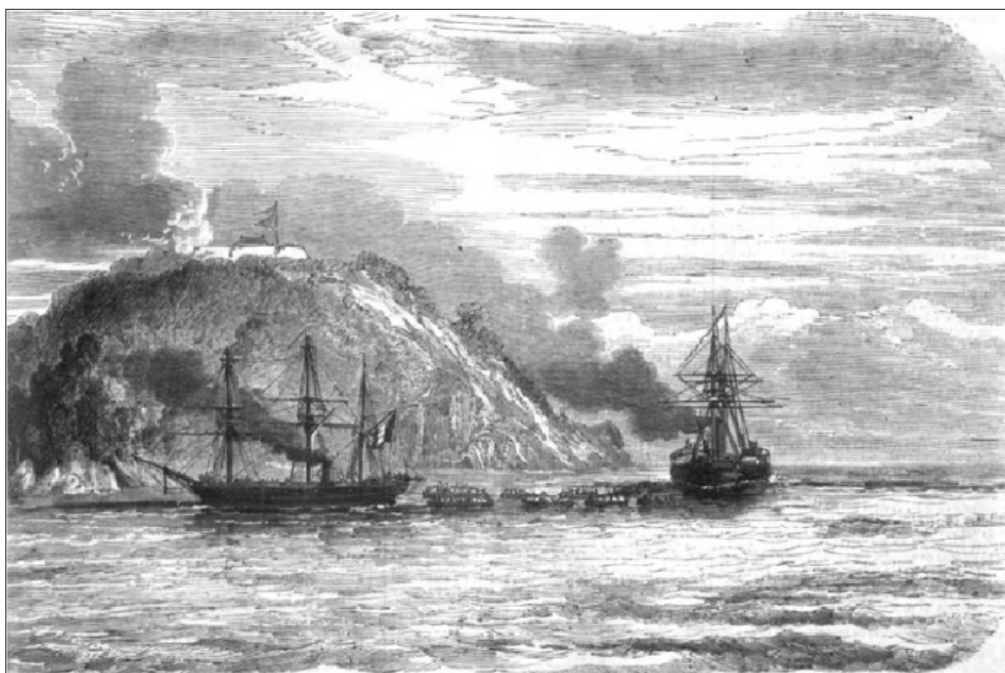
Vị trí và đồn Chơn Sảng (Fort de Kien-Chan) pháo đài Định Hải dưới tên gọi Fort Isabelle II trên bản đồ chiến sự Pháp năm 1860. (Chúng tôi thêm tiếng Pháp từ bản đồ Vịnh Đà Nẵng trên báo *Le Monde Illustré* ra ngày 12/5/1860 tại Paris, Pháp, trang 312-313).

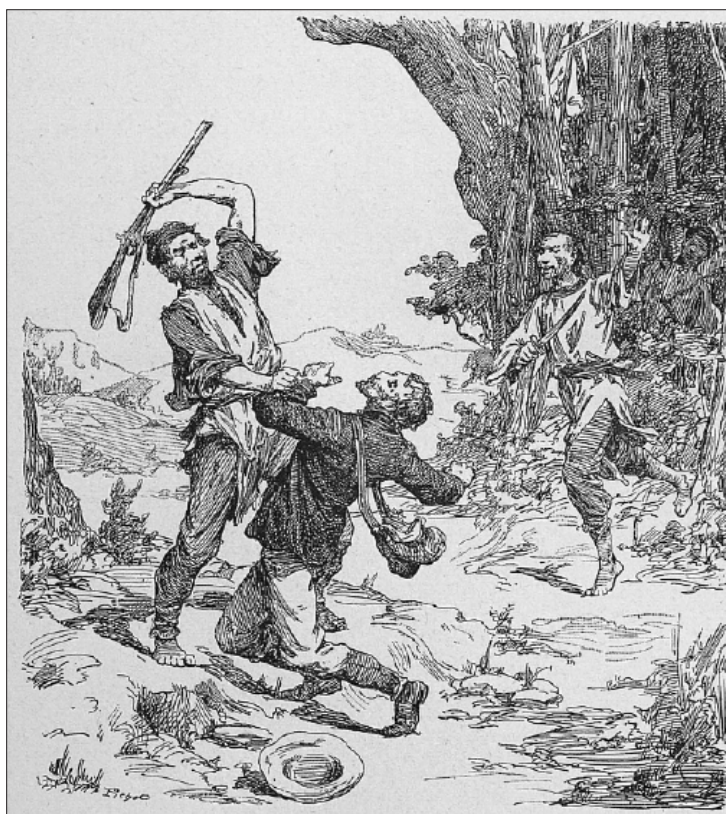
Hạm đội của liên quân Pháp-Tây Ban Nha do Chuẩn Đô đốc Théogène François Page chỉ huy tấn công đồn Chơn Sảng và pháo đài Định Hải ngày 18/11/1859 (Ảnh chụp từ tranh của sĩ quan hải quân Napoléon Montebello do Durand Brager họa lại trên báo *Le Monde Illustré* số ra ngày 21/01/1860 tại Paris, Pháp).

Các tàu chiến của liên quân Pháp - Tây Ban Nha tấn công đồn Chơn Sảng ngày 18/11/1859 (Ảnh chụp từ tranh của một sĩ quan hạm đội Pháp đăng trên báo *L'illustration, Journal Universel* số ra ngày 21/01/1860 tại Paris, Pháp).

Các tàu chiến của liên quân Pháp - Tây Ban Nha tấn công pháo đài Định Hải ngày 18/11/1859 (Ảnh chụp từ tranh của một sĩ quan hạm đội Pháp đăng trên báo *L'illustration, Journal Universel* số ra ngày 21/01/1860 tại Paris, Pháp).

Tranh vẽ cảnh Thiếu úy Prot của Pháp bị quân Nguyễn phục kích giết chết khi đi săn chim ở khu vực quanh thành An Hải ngày 06/12/1859 (Ảnh từ nguồn: *Colonel Henri de Ponchalon*, 1896, op. cit., p. 221).

Một góc làng Chơn Sảng cuối thế kỷ XIX. (Ảnh chụp từ nguồn: Édouard Hocquard, *Une campagne au Tonkin*, Hachette et Cie, Paris, 1892, p. 473).

Nhà trạm Nam Chơn và trẻ con làng Chơn Sảng cuối thế kỷ XIX. (Ảnh chụp từ nguồn: Édouard Hocquard, *Une campagne au Tonkin*, Hachette et Cie, Paris, 1892, p. 455).